

Zasługujący na ochronę kompleks leśny na zachodnim krańcu Karpat Polskich

Roślinność Beskidu Śląskiego należy dziś do najsłabiej poznanych w Polskich Karpatach Zachodnich. Opublikowane opracowania fitosocjologiczne (Koczwa 1930, Bernardzka-Orleniecka 1961, Ludera 1965) dają jedynie wycinkowy obraz zróżnicowania roślinności tej części Beskidów. Niewielkie zainteresowanie lasami Beskidu Śląskiego bardzo dobrze ilustrują monograficzne opracowania zbiorowisk leśnych Polski (Matuskiewicz W., Matuskiewicz A. 1973, Matuskiewicz J. 1976, 1977). W ogólnej liczbie 507 zdjęć fitosocjologicznych pochodzących z Beskidów Zachodnich i wykorzystanych w wymienionych opracowaniach, Beskid Śląski reprezentowany jest zaledwie przez 8 zdjęć. To niewielkie zainteresowanie przyrodą Beskidu Śląskiego było zapewne wynikiem braku bliskiego ośrodka akademickiego oraz wynikiem ogromnych zmian, jakie człowiek swoją gospodarką poczynił w szacie leśnej. Z jednej strony powierzchnia lasów zmniejszała się na skutek intensywnie rozwijanej gospodarki pasterskiej, a z drugiej ogromne ilości drewna służyły jako opał w licznych w tym rejonie zakładach przemysłowych. Eksploatowane, naturalne, dolnoreglowe buczyny zastępowane były w większości drzewostanami świerkowymi obcego pochodzenia. W chwili obecnej, mimo że siedliska borowe zajmują jedynie 5% powierzchni, lite świerczyny stanowią 65%, a drzewostany z przewagą świerka ponad 80% lasów tego rejonu (B a r s z c z, M a c h 1984).

Resztki zbiorowisk leśnych o charakterze zbliżonym do naturalnego, jakie można dzisiaj spotkać przemierzając góry pomiędzy Ustroniem i Bielskiem a Jaworzynką i Węgierską Górką, umożliwiają jeszcze poznanie naturalnej roślinności tego bardzo interesującego pod względem fitogeograficznym regionu. Możliwość ta staje się z roku na rok coraz mniejsza z powodu szybko postępującego wycinania starych drzewostanów.

Zważywszy na odmiennność budowy geologicznej (Bartoszówna, Konior, Książkiewicz 1937) i warunków klimatycznych (Hess 1965), Beskid Śląski z całą pewnością zasługuje na większą uwagę geobotaników, a zamieszczony poniżej opis lasów masywu Wielkiej Czantorii jest tego dobrym dowodem.

Stan lasów masywu Wielkiej Czantorii. Na tle całego Beskidu Śląskiego lasy regla dolnego w masywie Wielkiej Czantorii wyróżniają się dużym udziałem drzewostanów o przewadze gatunków liściastych oraz starszych klas wieku. Jak wynika z opisu wykonanego w ramach urzędowania Nadleśnictwa Ustron, jeszcze w roku 1974 na ogólnej powierzchni lasów wynoszącą około 580 hektarów, na północnym i południowym stoku Wielkiej Czantorii było 126 hektarów drzewostanów o charakterze naturalnym, które przekroczyły wiek 100 lat. Duża część północnego stoku pokryta była starodrzewiem bukowym, którego średni wiek wynosił 140 lat. Natomiast na stokach niedalekiej Małej Czantorii zachowały się fragmenty drzewostanów, które osiągnęły średni wiek od 160 do 180 lat. Takich starodrzewi w 1974 roku było tam prawie 25 hektarów. Niestety, w ciągu ostatnich dziesięciu lat zostały one w większości wycięte.

W chwili obecnej najbardziej interesujący, ze względu na wielkość i stan zachowania, jest kompleks leśny na północnym stoku Wielkiej Czantorii, gdzie dziesięć lat temu było ponad 60 hektarów buczyn o pięknym, wielogatunkowym drzewostanie. Jeszcze teraz, po wycięciu kilkunastu hektarów lasu, kompleks ten posiada ogromną wartość.

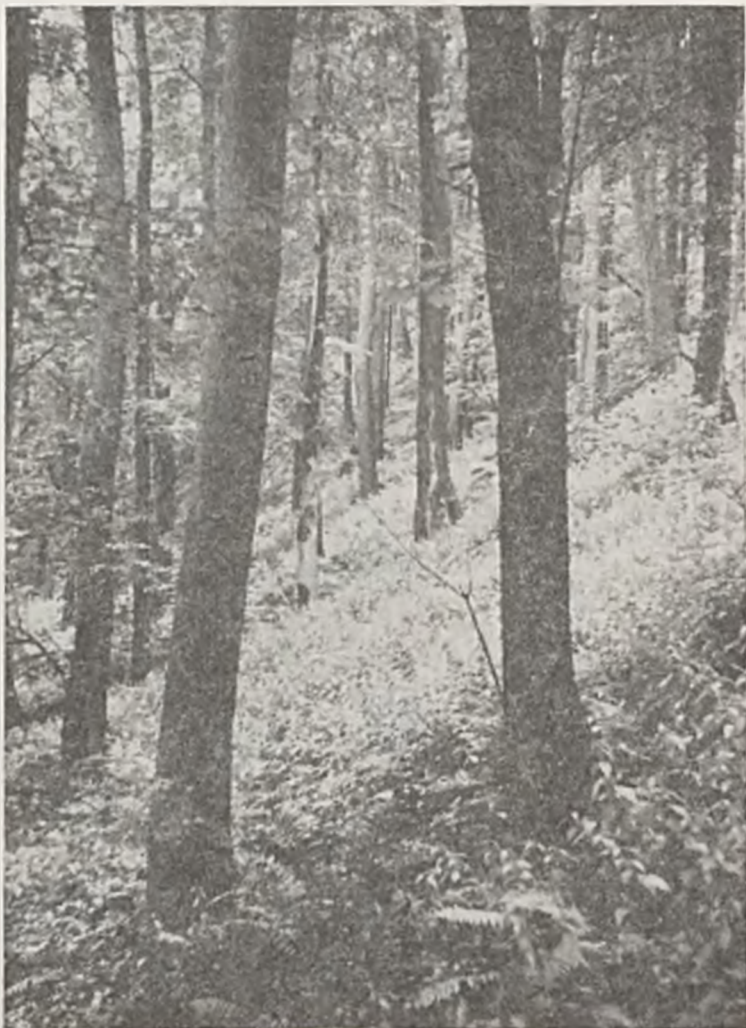
Zbiorowiska leśne na północnym stoku Wielkiej Czantorii. Zróżnicowanie roślinności interesującego nas terenu przedstawia w bardzo uproszczony sposób mapa siedliskowych typów lasu (ryc. 4B), które odpowiadają w pewnym stopniu jednostkom leśnym w ujęciu fitosocjologicznym. Grzbiet oraz łagodniejsze, przygrzbietowe partie stoku porasta kwaśna buczyna *Luzulo-Fagetum*, charakteryzująca się dużym udziałem gatunków borowych w runie, a dominacją buka w drzewostanie. Zespół ten występuje również na samym szczycie Wielkiej Czantorii osiągającym wysokość 995 m n.p.m. Spośród gatunków borowych najczęstszym jest borówka czarna *Vaccinium myrtillus* pokrywająca nieraz ponad połowę powierzchni płatów. Częste są również: śmiełek pogięty *Deschampsia flexuosa*, kosmatka żółtawa *Luzula flavescens* i wi-

dłak wroniec *Lycopodium selago*. Oprócz wymienionych występują tu również gatunki typowe dla borów mieszanych: przytulia okrągłolistna *Galium rotundifolium* oraz jastrzębiec leśny *Hieracium murorum*, a także gatunki charakterystyczne dla buczyn regla dolnego, w tym i kosmatka gajowa *Luzula nemorosa* charakterystyczna dla zespołu kwaśnej buczyny.

Niżej, na stromych stokach, panuje żyzna buczyna karpacza *Dentario glandulosae-Fagetum*, która w zależności od nachylenia stoku, wilgotności i wysokości nad poziomem morza wykształca się w różnych postaciach. Znajdujemy w niej kilka gatunków charakterystycznych dla dolnoregłowych lasów bukowych: paprotnik ostry *Polystichum lobatum*, paprotnik Brauna *Polystichum brauni*, żywiec gruczołowaty *Dentaria glandulosa* i jawor *Acer pseudoplatanus*. W niższych położeniach regla dolnego częstymi składnikami drzewostanów są jesion wyniosły *Fraxinus excelsior* i klon zwyczajny *Acer platanoides*. W miejscach bardziej stromych i wilgotnych w drzewostanie dominują jawor oraz jesion wyniosły.

Na północnym stoku Wielkiej Czantorii szczególnie interesujące jest zbiorowisko leśne z dużym udziałem jesionu wyniosłego w drzewostanie (ryc. 1). Trudno w tej chwili zdecydować, czy jest to postać zespołu leśnego znanego już z terenu naszych gór, czy też odrębny zespół leśny spotykany częściej w Beskidach Słowackich i Morawskich, a posiadający nazwę *Mercuriali-Fraxinetum* (Fajmonová 1984). Pewne jest natomiast, że wspomniany las jest w warunkach naszych polskich Karpat czymś wyjątkowym. Według dotychczasowej wiedzy o zbiorowiskach leśnych naszych gór, jesion wyniosły występuje głównie w piętrze pogórza, na terasach i zboczach dolin w sąsiedztwie rzek i strumieni, gdzie jest składnikiem drzewostanów zbiorowisk łęgowych. Gatunek ten spotykany jest również sporadycznie w postaci pojedynczych okazów w jaworzynach i najżyźniejszych płatach buczyn regla dolnego. Sytuacja taka istnieje we wszystkich pasmach polskich Beskidów Zachodnich począwszy od Beskidu Niskiego (Święś 1981) poprzez Beskid Sądecki (Pawłowski 1926) i Wyspawy (Staszkie wicz 1966) aż po Beskid Żywiecki (Stuchlik 1968) i Mały (Myczkowski 1958). Natomiast na północnym stoku Wielkiej Czantorii na obszarze około 6 hektarów i na wysokości od 600 do 900 m n.p.m. jesion wraz z jaworem są gatunkami panującymi w drzewostanie. Jesion wyniosły tworzy najwyższą, sięgającą 33 m wysokości warstwę drzew, a poszczególne osobniki tego gatunku osiągają 70 cm średnicy na wysokości 1,3 m. Nie tak grube, ale liczniejsze jawory two-

Ryc. 1. Las jesionowo-jaworowy na północnym stoku Wielkiej Czantorii. W runie dominującym gatunkiem jest pokrzywa zwyczajna *Urtica dioica*. — An ash-sycamore forest on the north-facing slope of Wielka Czantoria mountain with the nettle, *Urtica dioica* as the dominating species in the ground flora. Fot. J. Holeksa

rzą niższą warstwę, a buki, jodły, świerki i klony stanowią niezbyt liczną domieszkę. Takie bogactwo gatunków drzew jest w warunkach regla dolnego zjawiskiem niezmiernie rzadkim. Jesion odnawia się bardzo dobrze, a nalot i podrost tego gatunku występuje obficie nie tylko pod drzewami macierzystymi, ale także na dużym obszarze buczyn, otaczających las jesionowo-jaworowy. W runie opisywanego zbiorowiska leśnego gatunkiem dominującym jest często pokrzywa zwyczajna *Urtica dioica* czyniąc je podobnym fizjonomicznie do runa zbiorowisk łągowych. Natomiast tam, gdzie pokrzywa nie tworzy zwartych łąków, przeważa wietlica samicza *Athyrium filix-femina* lub szczyr trwały *Mercurialis perennis*. Obok wymienionych, częstymi w runie lasu jesionowo-jaworowego są: paprotnik Brauna, żywiec gruczołowaty, żywiec bulwkowaty *Dentaria bulbifera*, przetacznik górski *Veronica montana*, piżmaczek leśny *Adoxa moschatellina*, lepieńnik biały *Petasites albus* i czerniec gronkowy *Actaea spicata*. Gatunki te są tutaj częstsze niż w sąsiednich buczynach. Las jesionowo-jaworowy porasta zbocza ogromnego leju źródłkowego Suchego Potoku, których nachylenie dochodzi miejscami do 45°. Efektem tak dużego nachylenia są intensywnie przebiegające procesy erozyjne, powodujące powstanie żyznej, silnie kamienistej gleby.

Bardzo interesującym problemem jest to, czy rozrzucone w reglu dolnym Beskidów pojedyncze jesiony świadczą o większym znaczeniu tego gatunku w przeszłości oraz w jakim stopniu las jesionowo-jaworowy na północnym stoku Wielkiej Czantorii można wiązać z zespołem *Mercuriali-Fraxinetum*. Powiązania takie są możliwe, jeżeli weźmiemy pod uwagę położenie Beskidu Śląskiego i Wielkiej Czantorii, która jest w granicach Polskich Karpat najdalej na zachód wysuniętym, wybitnym masywem górskim. Takie usytuowanie w niewielkiej odległości od Bramy Morawskiej może być właśnie przyczyną wykształcenia się zbiorowiska leśnego spotykanego częściej po południowej stronie Karpat. A że wpływ Bramy Morawskiej jest w tym rejonie duży, świadczy roślinność góry Tuł (Pelc 1967), odległej zaledwie o 5 kilometrów od Wielkiej Czantorii. Wpływem Bramy Morawskiej tłumaczy się również występowanie na Pogórzu Cieszyńskim kilku gatunków ciepłolubnych, które wyróżniają lokalną cieszyńską postać żyznej buczyny karpackiej (Matuszkiewicz W., Matuszkiewicz A. 1973).

Innym, bardzo interesującym zbiorowiskiem leśnym jest zespół jaworzyny karpackiej *Sorbo-Aceretum carpaticum*, porastający zbocza głębokiego jaru, którego dnem toczy swoje wody

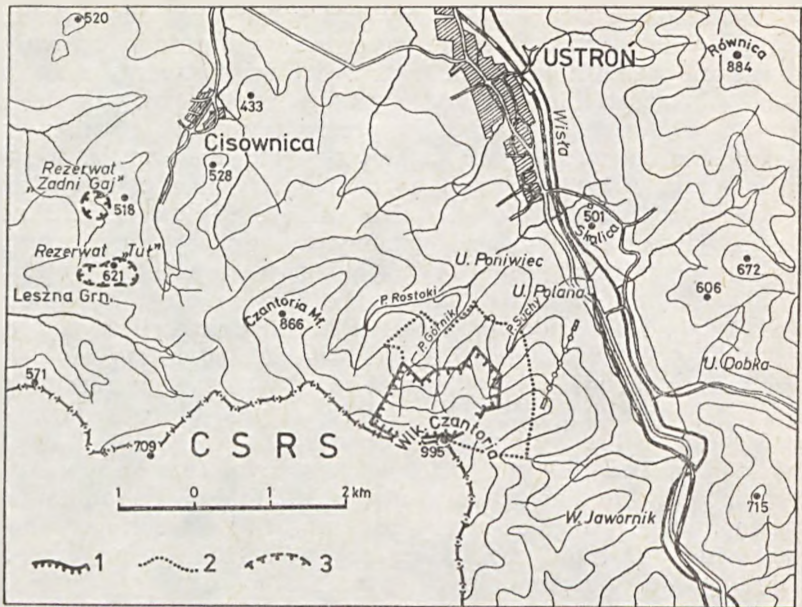
Ryc. 2. Najgrubszy na terenie projektowanego rezerwatu jawor o obwodzie 385 cm na wysokości 1,3 m. — The thickest sycamore in the territory of the proposed nature reserve; its circumference is 385 cm at the height of 1,3 m. Fot. J. Holeksa

Suchy Potok. Charakterystyczny jest tutaj duży udział jarzębiny *Sorbus aucuparia*, która przeważa w warstwie krzewów, a czasami razem z jaworem (ryc. 2) i bukiem tworzy drzewostan. W bardzo bujnym runie panuje często parzydło leśne *Aruncus silvester*. W płatach jaworzyny występują również gatunki ziołoroślowe: starzec gajowy *Senecio nemorensis*, żebrowiec górski *Pleurospermum austriacum*, jaskier platanolistny *Ranunculus platanifolius* i róża alpejska *Rosa pendulina*. Zespół jaworzyny karpackiej znany był do tej pory jedynie z północnego stoku Babiej Góry, gdzie występuje głównie na granicy regla dolnego i regla górnego (Celiński, Wojterski 1980). Na północnym stoku Wielkiej Czantorii zespół ten spotykany jest znacznie niżej (od 600 do 800 m n.p.m.) i ze względu na niewielkie wyniesienie masywu roślinie w nim tylko kilka subalpejskich gatunków ziołoroślowych, które nadają jaworzynie swoisty wysokogórski charakter.

Częstym składnikiem zbiorowisk leśnych na opisywanym terenie jest klon zwyczajny *Acer platanoides*. Podobnie jak występowanie jesionu, również ten gatunek w lasach regla dolnego należy do rzadkości. Klon rosnący częściej w piętrze pogórza, osiąga w reglu dolnym górną granicę swojego występowania, a interesujące to zjawisko jest łatwe do zaobserwowania na północnym stoku Wielkiej Czantorii dzięki dobremu stanowi zachowania spotykanych tu zbiorowisk leśnych. Jeszcze na wysokości 800 m n.p.m. spotkać można 25-metrowe klony o pniach osiagających 40 cm pierśnicy, wyżej roślinie już tylko podrost i nalot tego gatunku.

Projekt Rezerwatu Przyrody „Czantoria”. W celu ochrony wartościowych obiektów przyrodniczych opisanych w poprzednim rozdziale, zaprojektowano na północnym stoku Wielkiej Czantorii rezerwat przyrody pod nazwą „Czantoria” (ryc. 3 i 4). Projektowany rezerwat znajduje się w Leśnictwie Czantoria Nadleśnictwa Ustroń i obejmuje w całości oddziały 52, 55 i 55A. Jego powierzchnia wynosi 97,71 hektarów. Zaproponowano, aby w części, gdzie znajdują się najstarsze i najcenniejsze drzewostany o charakterze zbliżonym do naturalnego, miał on status rezerwatu ścisłego (ryc. 2D). W ten sposób w rezerwacie ścisłym znajdzie się las jesionowo-jaworowy oraz rozległe partie buczyn reprezentujące zarówno kwaśną buczynę górską jak i buczynę karpacką. W rezerwacie ścisłym dość licznie rośnie również klon, dzięki czemu możliwe będzie obserwowanie kształtowania się górnej granicy zasięgu tego gatunku w warunkach nie zaburzonych gospodarką leśną. Po-

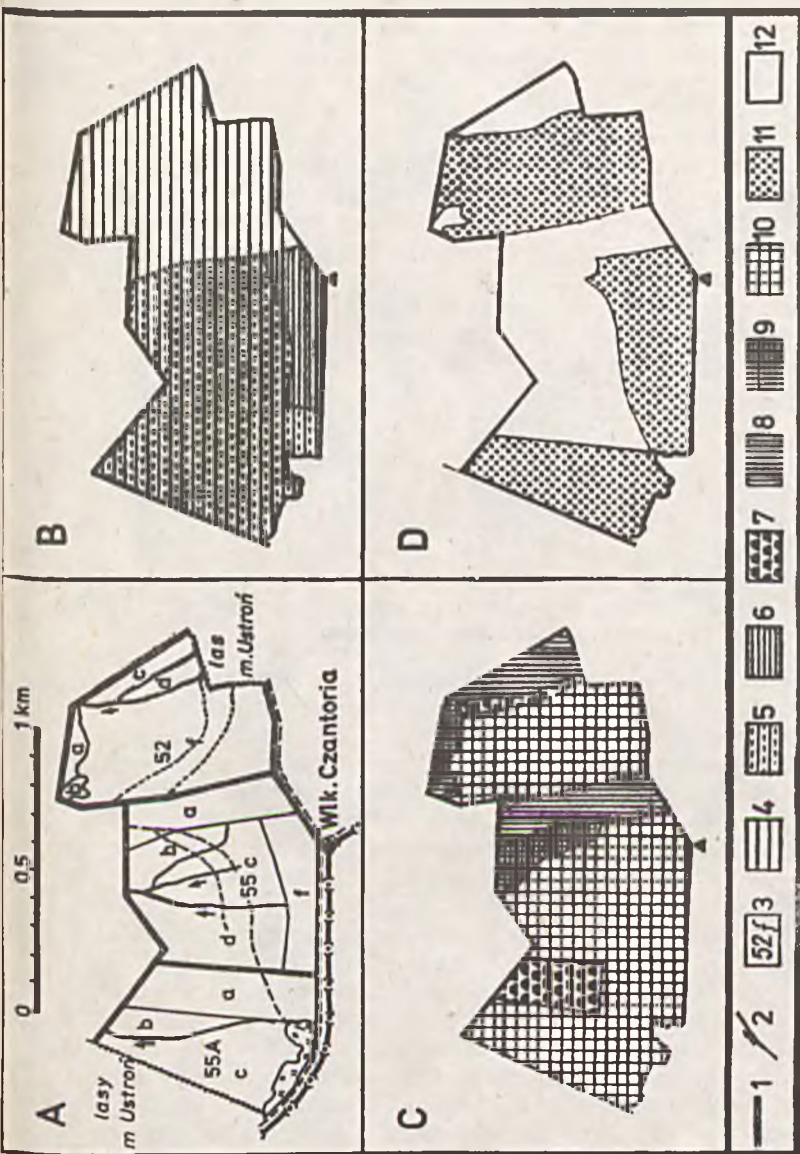

Ryc. 3. Położenie projektowanego rezerwatu „Czantoria”. 1 — granice projektowanego rezerwatu, 2 — granice otuliny, 3 — granice istniejących rezerwatów. — Situation of the proposed „Czantoria” nature reserve, 1 — boundary of the proposed nature reserve, 2 — boundary of its buffer zone, 3 — boundaries of the already existing nature reserves

została część projektowanego rezerwatu powinna podlegać ochronie częściowej, stanowiąc otulinę dla najcenniejszych jego fragmentów.

Bardzo ważne jest, aby rezerwat „Czantoria” objął cały proponowany obszar. Tylko w ten sposób można będzie ochronić unikatowy las jesionowo-jaworowy, fragmenty jaworzyny karpackiej, liczną populację klonu w reglu dolnym oraz płaty buczyn należące do dwóch zespołów. Wartość projektowanego rezerwatu polega także na tym, że obejmuje on prawie pełne zróżnicowanie siedliskowe lasów regla dolnego, a poprzez duże różnice wysokości (od 575 po 995 m n.p.m.) reprezentowane jest na jego terenie również wysokościowe zróżnicowanie zbiorowisk leśnych tego piętra. Przestrzenny układ zbiorowisk leśnych regla dolnego, jaki zachował się na północnym stoku Wielkiej Czantorii, jest do tej pory chroniony zaledwie w kilku rezerwach leśnych Beskidów Zachodnich, często bowiem rezer-

Ryc. 4. Lasy projektowanego rezerwatu „Czantoria”. A — plan sytuacyjny, B — typy sieduskowe lasu, C — drzewostany, D — podział na rezerwy ściśle i częściowe. 1 — granica oddziałów leśnych, 2 — potoki, 3 — numery wydzieleń leśnych, 4 — las górski, 5 — las mieszany górski, 6 — bór mieszany górski, 7 — zręby, 8 — wiorne świerczyny, 9 — miodo drzewostany bukowe, 10 — drzewostany naturalne, starsze niż 100 lat, 11 — rezerwy ściśle, 12 — rezerwy częściowe. — The forests of the proposed “Czantoria” nature reserve. A — situation plan, B — types of the habitats in the forests, C — tree stands, D — division into strict and partial reserves. 1 — boundaries of forest compartments, 2 — torrents, 3 — numerals of forest divisions, 4 — montane forest, 5 — mixed montane forest, 6 — mixed montane coniferous forest, 7 — clearings, 8 — secondary spruce stands, 9 — young beech stands, 10 — natural tree stands, more than 100 years old, 11 — strict nature reserves, 12 — partial nature reserves

waty obejmują zbyt małą powierzchnię, by układ taki mógł się na ich terenie wykształcić. Dodać trzeba, że dzięki krańcowo zachodniemu położeniu w obrębie Karpat Polskich projektowany rezerwat jest ważnym elementem sieci rezerwatów chroniących geograficzną zmienność zbiorowisk leśnych naszych gór.

W chwili obecnej lasom na terenie projektowanego rezerwatu nie grozi już wycięcie. Projekt rezerwatu wstrzymał planowaną na lipiec 1985 roku budowę drogi stokowej, która miała ułatwić między innymi eksploatację lasu jesionowo-jaworowego. Wniosek o utworzenie rezerwatu został już przekazany Wojewódzkiemu Konserwatorowi Przyrody w Bielsku Białej. O projekcie powiadomiono również Dyрекcję Okręgowego Zarządu Lasów Państwowych w Katowicach oraz Nadleśnictwo Ustronń, na którego terenie znajdują się lasy masywu Wielkiej Czantorii. Zarówno w Katowicach jak i w Ustroniu projekt spotkał się z przychylnym przyjęciem.

SUMMARY

The sylvan complex at the western border of the Polish Carpathian Mtns. deserves protection

On the north-facing slope of the Wielka Czantoria mountain in the Silesian Beskid there grows a sylvan complex of natural character covering an area of several tens of hectares. It is distinguished by a considerable share of the stands 100—140 years old, and a predominance of broadleaved trees in the stands. Over an extensive area there has been preserved a natural areal pattern of plant communities: the ridges and the less steep parts of slopes are overgrown with *Luzulo nemorosae-Fagetum*, while lower down, on the steep slopes there occurs *Dentario glandulosae-Fagetum*. The association of fertile beech forest develops in various forms depending on the inclination of the slope, soil fertility, and altitude above sea level.

Of particular interest is the sylvan community with a considerable percentage of *Fraxinus excelsior* in the stand; it grows on a very steep slope inclined at almost 45°. That community approaches the *Mercuriali-Fraxinetum* association known from the Slovakian and Moravian Carpathians. *Sorbo-Aceretum* is another forest community, which occurs in the area discussed; up to the present, it has been only known from Mt. Babia Góra.

Acer platanoides is a frequent component of the stands on the

northern slope of the Wielka Czantoria mountain; much like *Fragaria excelsior*, it belongs to the rare elements of the forest communities in the lower mountain forest zone in the Polish Carpathians.

In order to protect the valuable natural objects, the author proposes to establish a nature reserve on the north-facing slope of Wielka Czantoria mountain.

PIŚMIENNICTWO

Barszcz J., Mach J. 1984 *Struktura siedlisk i skład gatunkowy lasów górskich w dzielnicy Beskidu Śląskiego*. Sylwan 128/12: 9—16.

Bartosówna J., Konior K., Książkiewicz M. 1937 *Mapa geologiczna Karpat Śląskich*. PAU Wydawn. Śląskie, Kraków.

Bernadzka-Orleniecka I. 1961 *Las zalewowy górski na aluwialnych przypotokowych w Beskidzie Śląskim*. Prace IBL 231: 133—167.

Celiński F., Wojterski T. 1980 *Zespoły leśne masywu Babiej Góry*. Pozn. TPN pr. Kom. Biol. 48: 1—62.

Fajmonová E. 1984 *Mercuriali-Frazinetum v severnej časti Bielej Karpat*. Biológia (Bratislava) 39(1): 101—104.

Hess M. 1965 *Piętra klimatyczne w polskich Karpatach Zachodnich*. Zesz. Nauk. UJ Pr. Inst. Geogr. 33: 1—258.

Koczwara M. 1930 *Szata roślinna Beskidu Ustrońskiego*. Wyd. Muz. Śląskiego Dział II Nr 1: 1—66.

Ludera F. 1965 *Zespoły roślinne Beskidu Śląskiego*. Rocz. Muz. Górnośl. Przyroda 2: 111—162.

Matuszkiewicz J. 1976 *Przegląd fitosocjologiczny zbiorowisk leśnych Polski*. Cz. 3. *Lasy i zarośla łęgowe*. Phytocoenosis 5(1): 3—66.

Matuszkiewicz J. 1977 *Przegląd fitosocjologiczny zbiorowisk leśnych Polski*. Cz. 4. *Bory świerkowe i jodłowe*. Phytocoenosis 6(3): 149—227.

Matuszkiewicz W., Matuszkiewicz A. 1973 *Przegląd fitosocjologiczny zbiorowisk leśnych Polski*. Cz. 1. *Lasy bukowe*. Phytocoenosis 2(2): 123—142.

Myczkowski S. 1958 *Ochrona i przebudowa lasów Beskidu Malego*. Ochr. Przyr. 25: 141—237.

Pawłowski B. 1926 *Geobotaniczne stosunki Sądectwiny*. PAU, Kraków.

Pelc S. 1967 *Rośliny naczyniowe Pogórza Cieszyńskiego*. Rocz. Nauk.-Dyd. WSP w Krakowie 28: 109—208.

Staszekiewicz J. 1966 *Zespoły leśne pasma Jaworza (Beskid Wyspowy)*. Fragm Flor. Geobot. 10(3): 319—355.

Stuchlik L. 1968 Zbiorowiska leśne i zaroślowe pasma Policy w Karpatach Zachodnich. *Fragm. Flor. Geobot.* 14(4): 441—483.

Święs F. 1970 Geobotaniczna charakterystyka lasów w dorzeczu górnego biegu Białej Dunajcowej w Beskidzie Niskim. Część I. Lasy olchowe i jesionowo-jaworowe. *Ann. Univ. MCS Sec. C.* 25(21): 243—273.